

Så nära var det att hela koloniområdet utplånades.

När staten väl hade återförvärvat Bergshamra 1917, så började en del att kasta lystna blickar på egendomens jord. Militären, som hade börjat växa ur sina centralt belägna etableringar, föreslog att den nya flottstationen skulle placeras vid Skuggan på norra Djurgården med ammunitionsförråd osv på Tranholmen. För bostäder till personalen ”torde lämpligt område böra upplåtas å kronohemmanet Bergshamra.”¹ Ett par andra bostadsproblem för statsanställda vid Sveriges geologiska undersökning och tjänstemän på Naturhistoriska riksmuseet skulle också kunna lösas genom att bygga bostäder för dessa i Bergshamra.² Olika statliga tjänstemannagrupper hade länge försökt få en mer gynnad ställning på bostadsmarknaden genom påtryckningar.

Ungefär vid den här tiden (juni 1918) hade byggnadsstyrelsen fått i uppdrag av regeringen att utreda hur marken på Bergshamra kunde användas, dels för speciella statsändamål och dels för tomtupplåtelser. När byggnadsstyrelsen begär pengar av staten för att göra utredningen, så offentliggör man samtidigt sina avsikter för en bredare allmänhet, eftersom dagstidningarna omedelbart skriver om detta.³ Rubriken ”Statstjänarna få villastad i Bergshamra” väckte bestörtning bland kolonisterna som ju precis hade kommit igång med att bygga upp sitt kolonisamhälle. Det fanns alltså, milt uttryckt, en rejäl intressekonflikt här.

Byggnadsstyrelsen ogillade vad de såg i koloniområdet och uttryckte sin skepsis i en skrivelse till regeringen i slutet av 1920. ⁴Man skriver att det på området hade ”uppförts så kallade kolonistugor i anmärkningsvärd omfattning.” När intendenten Stiernstedt från domänstyrelsen besiktigade området den 2 december 1920 var 40 stugor uppförda och det fanns dessutom ett tjugotal nya grunder. Men den skarpögde tjänstemannen hade upptäckt att nästan alla stugor hade en helt öppen förstugukvist på en och en halv kvadratmeter utöver de tillåtna 22 kvadratmetrarna. Detta och det faktum att flera av kolonisterna hade gjutit sina grunder istället för att, som kontraktet påbjöd, använda lösa stenar ansågs så allvarligt att Odlingssällskapet uppmanades att förklara sig till länsstyrelsen. Här har vi alltså tre stora statliga myndigheter (byggnadsstyrelsen, domänstyrelsen och länsstyrelsen) som ägnar mycket stort intresse åt små detaljer i kolonisternas verksamhet i Bergshamra, samtidigt som det planeras för ett Bergshamra utan kolonister.

Myndigheternas och kolonisternas syn på det hela var närmast oförenliga: ”Det lätt flyttbara ’lusthus’ som i domänstyrelsens upplåtelsekontrakt avsetts, hade utvecklats till en mindre sommarstuga med eldstad, i många fall försedd med fast stengrund samt väl ombonad och inredd. De kostnader, som nedlagts å stugorna tydde i regel ej på att de varit avsedda för en användning av mer tillfällig natur.”⁵ Kolonisterna ville naturligtvis satsa helhjärtat på sitt projekt och göra ett gediget och hållbart arbete och begärde därför förlängning av arrendet i tjugo år eller längre. På byggnadsstyrelsen häpnar man över denna begäran och menar att odlingssällskapet förespeglat kolonisterna att de satt säkrare än de faktiskt gjorde. Från sällskapet hade kolonisterna fått besked ”att arrendekontrakten visserligen endast gällde till 1924, men att, därest stugorna uppfördes ordentligt och prydligt, kontraktstiden säkerligen skulle komma att förlängas.”

En förtvivlad och besviken kolonist – Mia Andersson – skriver i slutet av 1923 till byggnadsstyrelsen där hon bekräftar myndighetens farhågor: ”Vi lockades dit förra året 1922 i fagra löften och förvissan om att alltid få bebo platsen. Vi äro säkra på området ljöd det i mångfald.”⁶ Det är särskilt mot Anna Åbergsson hon riktar sin kritik och fortsätter: ”Vi hava

senare hört att fröken Åbergsson fått varning år 1920 i Dec. av Kungl. Byggnadsstyrelsen om uppförande av flera stugor å Bergshamra området. Är detta sannt? /.../ Hon nekar emellertid för ovannämnda skrivelse.”

I slutet av augusti 1923 samlades de hotade kolonisterna till ett möte i Norra reals aula där man gav sin syn på saken. Man formulerade också ett uttalande, en resolution, som dagspressen flitigt citerade: ”Området har utarrenderats till oss på endast fem år, men kolonisterna har aldrig tänkt sig att denna arrendeform haft annat än formell innebörd. Ingen varning, än mindre förbud har myndigheterna utfärdat mot att fortsätta bygga stugor, varför t.o.m. under innevarande år dylika uppförts. Vid uppvaktningar och samtal med myndighetspersoner ha kolonisterna även bibringats den uppfattningen att ingen som hälst risk förefanns att området i fråga skulle slopas som kolonat.”⁷

Kolonisterna menade också att en stängning av området ”skulle skapa en rädsla överallt i landet för att anlägga nya koloniområden.” Sedan avrundar man resolutionen sålunda: ”Ett beslut i den riktning byggnadsstyrelsen föreslagit skulle komma att alstra en stor bitterhet i många sinnen, inte minst hos barnen, som skulle bli berövade sin tillflyktsort på somrarna.”

DAGENS NYHETER 54

Nytt från Bergshamrakriget: Byggnadsrådet: Marken för dyr, kolonisterna: Skydda lustgården

Ett statsintresse att marken användes till tomter.

DEMONSTRATION AV KOLONIN.

Jordbruksministern står på kolonisternas sida.

Tol stugor på Bergshamraområdet. På den övre är man de inbjudna gästerna.

Striden om Bergshamraområdet pågår med oförändrad styrka. Ministerens enda kolonisterna har framkallat en ny fråga till byggnadsstyrelsen, vars representanter, byggnadsrådet Linder, har varit i en intervju yttrande motiverat styrelsens uppfattning att Bergshamra mark är skild från övriga skogsmarkens kolonier.

Kolonisterna å sin sida släppte i går ett stort skred för sin sak. Åttio representanter för stadsdagen, pressen och andra intresserade inbjöd till ett stort möte. Bland de närvarande märktes riksdagsmannen Hagman, Eriksson och fru Agneta Eriksson samt professor Hultén från Norrland, professor Pina från Experimentalförskolan, justitierådet von Seth, som är ordförande i Öllingsmållskapan i Stockholm och riksdagsledamöterna Lind, fru Lindley m. fl.

Hittet att bli utdriven från en sådan lustgård.

... Vore det inte synd och skam om alla dessa skulle föreställas!

Det var en kolonist som med denna ord uttryckte till de inbjudna vid följande demonstration.

Man måste se honom rätt. Det skulle vara lärt och till skada, för kolonisterna följa denna lustgård, som vi alla i sin alla skönhet föreställa oss. Man bör skingra sig överallt för att kunna förstå sig på Bergshamra. Det är en sådant som man vill ha. Varje kolonist, som har lustgård, bör ha en sådant som man vill ha. Varje kolonist, som har lustgård, bör ha en sådant som man vill ha.

Ett välordnat samhälle, skött efter moderns principer.

Riksdagsledamöterna Hagman, Eriksson och fru Agneta Eriksson samt professor Hultén från Norrland, professor Pina från Experimentalförskolan, justitierådet von Seth, som är ordförande i Öllingsmållskapan i Stockholm och riksdagsledamöterna Lind, fru Lindley m. fl.

En lust och glädje att se den. Helt enkelt för en lust, och det är en viktig sak att vandra genom de små gårdarna. Här ligger de små jordbruksstugorna för att i ett land, där skogarna är så stora som här, ska man kunna ha en liten stuga för att kunna använda sig av skogen. Det finns en stor skillnad mellan kolonisterna och övriga skogsmarkens kolonier. Det finns en stor skillnad mellan kolonisterna och övriga skogsmarkens kolonier. Det finns en stor skillnad mellan kolonisterna och övriga skogsmarkens kolonier.

På lördag den 1 september 1923 var representanter för bland annat riksdagen och pressen inbjudna att bekanta sig med det hotade koloniområdet i Bergshamra.

Dagspressen fortsätter att bevaka utvecklingen och använder till och med krigsmetaforer. DN har rubriken ”Nytt från Bergshamrakriget” och Aftonbladet ”Striden om Bergshamra.” Under lördagen den 1 september var representanter för bland annat riksdagen och pressen inbjudna

för att bese koloniområdet. Efter kolonisternas protester kontrar byggnadsstyrelsen och låter byggnadsrådet Fredrik Lilljeqvist i en intervju framföra myndighetens syn. Han värjer sig mot påståendet att man skulle hysa någon slags fientlighet mot kolonisterna: ”Tvärtom har byggnadsstyrelsens uppträdande i frågan präglats av ömhet för kolonisternas sak.” Men han anser att det knappast är lämpligt ”att ett så dyrbart område användes på det sätt kolonisterna önska/.../ Ehuru byggnadsstyrelsen tycker synd om kolonisterna, kan den icke tillstyrka att en så dyrbar jord lägges ut till trädgårdsland och sommarnöjen.”⁸

Kolonisterna och odlingssällskapet hade för sin del försökt påverka makthavarna så gott man kunde. I juli 1922 hade man inbjudit jordbruksminister Linders ”för att bese anläggningen och personligen övertyga sig om koloniens stora värde för bebyggarna.”⁹ Året efter var det tur för nästa jordbruksminister (David Pettersson eller Pettersson i Bjälbo) att besöka området.¹⁰ Bergshamrafrågan saknade uppenbarligen inte betydelse för politikerna. Domänstyrelsen, som ansvarade för arrendefrågor som vi sett, lydde dessutom under jordbruksdepartementet. Även borgmästare Carl Lindhagen skrev till regeringen och begärde att man skulle bevara befintliga koloniområden och han nämner speciellt Bergshamra.¹¹ Om Anna Åbergsson utnyttjade sina gamla politiska kontakter med liberalerna, till exempel dåvarande landshövdingen Nils Edén, vet vi inte. Edén kände i alla fall till området efter sitt besök där den 7 juni 1921 och han kände Åbergsson i samband med rösträttsfrågan. Anna Åbergsson höll dessutom liv i debatten om att lägga in koloniområden i stadsplan.

Det råder stor osäkerhet om arrendet in i det sista, men några dagar före julafton 1923 (när det bara återstår ungefär tre månader tills arrendekontraktet löper ut) fattar regeringen sitt beslut om Bergshamra. Odlingssällskapet får förlängt arrende i tio år – fram till den 14 mars 1934.¹² Kolonisterna kunde andas ut för den här gången.

Byggnadsstyrelsens förslag till stadsplan för Bergshamra med plats för en frökontrollanstalt

Men det är kanske först när man ser kartan över byggnadsstyrelsens förslag till stadsplan för Bergshamra som man inser vilka konsekvenserna hade blivit om planen genomförts. Kartan finns i den mer än 500-sidiga tegelsten till betänkande om statens byggnadsverksamhet i Stockholm, som påbörjades redan 1912 men som trycktes först 1925.¹³ Kartan var resultatet av det uppdrag man fick i juni 1918, nämligen att presentera en plan för Bergshamras användning för ”speciella statsändamål” och för tomtupplåtelse. I september fick man ytterligare ett uppdrag. Det handlade om att anvisa en plats för en central frökontrollanstalt. Förslaget till stadsplan upprättades av arkitekt Gunnar Wetterling åren 1921 – 1923. På kartan finns utmärkt skola, saluhall, kyrka, järnvägsstation, plats för en stor statlig institutionsbyggnad, kommunalhus, en fröodlingsanstalt (sic!), tre båthamnar, två Agafyrar, en brygga för ångslupstrafik till Stockholm och ett otal antal villor med trädgårdstomter, vilka täckte större delen av Tivolihalvön med omgivningar. Här fanns alltså en plan för ett komplett litet samhälle – en tjänstemannastad.

Det fanns ytterligare en karta över Bergshamra i det stora betänkandet. Den visar Bergshamra utan stadsplaneförslaget där man kan se befintliga vägar, kraftledning, avloppsledning och alla byggnader i området, med ett undantag – hela koloniområdet saknas. När betänkandet med kartor trycktes 1925 fanns enligt domänstyrelsens syneprotokoll från 1924 ”117 stugor och 4 uthusbyggnader” och texten nämner bara i förbigående att egendomens jordbruksområde på 300 000 kvadratmeter var utarrenderat till Odlingssällskapet Stockholms omnejd. Inte ett ord om att det då låg ett fullt utvecklat och alldeles nyanlagt koloniområde på platsen för den tilltänkta villastaden för statstjänstemän. Här hade man helt bortsett från en besvärande verklighet.

Det var inte bara i Bergshamra som kolonister känt sig hotade. I Stockholmstrakten sades arrenden upp, flera koloniområden försvann och ibland föreslogs det att kolonier skulle flyttas. Under ett opinionsmöte den 8 februari 1927 talar bland andra Odlingssällskapets ordförande Per von Seth om just detta: ”Koloniträdgårdsrörelsen kan inte flytta omkring, den är inte av den art, att den tål en ambulatorisk tillvaro. Det skulle den möjligen kunna göra om det bara gällde att odla potatis, men här gäller det en odling, som år efter år tilltagit i intensitet, och som övergått från kultivering av det nyttiga till frambringande även av skönhetsvärden.”¹⁴

En nyttig påminnelse om koloniområdets dödlighet.

Det är nog inte många som tror att det som hände i Bergshamra under 1920-talets första hälft skulle kunna hända igen. Men i slutet av 1998 skickade Solna stad ut en remiss på ett förslag på en vård- och skötselplan för Tivoliområdet. Innehållet innebar en chock för de kolonister som uppfattade förslagens innebörd och konsekvenser. Kommunen skrev nämligen följande: ”På lång sikt bör de öppna markerna närmast Tivoli återställas och kolonistugorna i stället placeras i ett brett band längs norra kanten av fälten.” Det här innebar i klartext att en stor del, kanske större delen, av den tämligen nyanlagda del av koloniområdet som kallas Tivoli skulle rivas eller flyttas. Inga diskussioner med kolonisterna, ingen information hade föregått förslaget och några motiveringar hade inte heller lämnats. Bestörtningen blev inte mindre av det faktum att det var kommunen som hade tvingat kolonisterna att flytta från det gamla området 1983, anvisat plats för det nya koloniområdet på Tivoli och även planlagt detta, vilket också koloniföreningen påpekade i sitt remissvar. Dessutom var det osannolikt, menade koloniföreningen, att så stora förändringar med ny bebyggelse eller flyttning av byggnader

mitt i Nationalstadsparken skulle accepteras med tanke på de lagbestämmelser som skyddade parken. När väl vård- och skötselplanen återkom i ”färdigt” skick efter remissrundan var passusen om flyttning av koloniområdet borta. Även denna gång kunde kolonisterna andas ut.

¹Dagens Nyheter 1917-12-08.

² Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet 1919-11-18.

³ Dagens Nyheter 1920-02-06.

⁴ Kungl. Domänstyrelsens arkiv. Landsarkivet i Härnösand. Även korrespondens med byggnadsstyrelsen.

⁵ Kungl. Domänstyrelsens arkiv. Byggnadsstyrelsens brev till regeringen 1923-06-20.

⁶ Brev daterat 1923-12-14 i Domänstyrelsens arkiv.

⁷ Dagens Nyheter 1923-09-01.

⁸ Dagens Nyheter 1923-09-02.

⁹ Dagens Nyheter 1922-07-10.

¹⁰ Tidningen Koloniträdgården nr 2, 1923.

¹¹ Dagens Nyheter 1923-11-18.

¹² Svenska Dagbladet 1923-12-22.

¹³SOU 1925:15.

¹⁴Stockholm stad. Citatet återgivet i Carl Lindhagens ”Betänkande om Stockholms koloniträdgårdar” som åtföljer motion nr 35, 1931.